

વીર સંવત ૨૪૮૨, ફાગણ વદ ૫, શુક્રવાર
તા. ૧૧-૩-૧૯૬૬, શ્લોક-૫, ૬, ૭. પ્રવચન નંબર-૪૮

આ ‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છ ઢાળા’ (છે). છઠ્ઠી ઢાળાનો પાંચમો શ્લોક છે, ચાર શ્લોક થયા. મુનિઓની વ્યાખ્યા છે. મુનિપણું (કહે છે). છેલ્લી ગાથા, છેલ્લી ઢાળ છે ને ? સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન, શ્રાવકનો દેશવ્રતની વ્યાખ્યા આવી ગઈ. હવે સકળ વ્રતની વ્યાખ્યા (કહે છે) અને પછી સ્વરૂપ આચરણ ચારિત્રની વ્યાખ્યા (કહેશે).

મુનિઓના છ આવશ્યક અને બાકીના સાત મૂળગુણ.

સમતા સમ્હારેં, થુતિ ઉચારેં, વંદના જિનદેવકો;

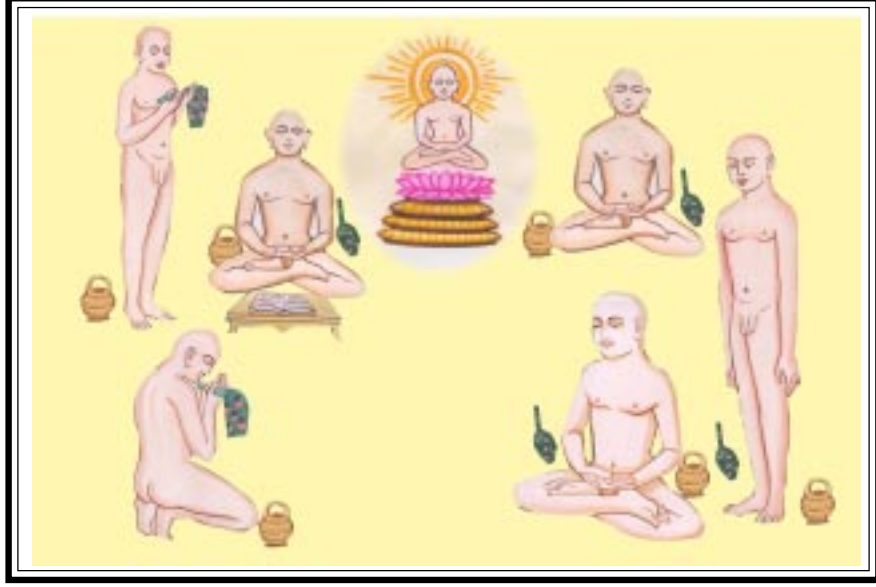
નિત કરેં શ્રુતિરતિ, કરેં પ્રતિક્રમ, તજેં તન અહમેવકો.

જિનકે ન ન્હૈન, ન દંતધોવન, લેશ અંબર-આવરન;

ભૂમાહિં પિછલી રયનિમેં કછુ શયન એકાસન કરન. ૫.

ઓહો..હો..! અન્વયાર્થ :- ‘વીતરાગી મુનિ...’ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને સકળ ચારિત્રથી સહિત છે. એને ‘(હંમેશાં) સામાયિક સંભારીને કરે છે,...’ સમતાનો પ્રયોગ કરે. અંતર વીતરાગપણે કેટલો કાળ હું રહી શકું છું એવો સામાયિકમાં પ્રયોગ કરે. સમતાભાવ... આમ તો મુનિને ત્રણ કષાયનો અભાવ છે. સકલચારિત્ર આદિ પંચ મહાવ્રત આદિ અઠ્યાવીસ મૂળ ગુણના વિકલ્પ હોય છે. એમાં એક સામાયિક પ્રયોગ કરે (છે). શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ અંતર વીતરાગપણાના સ્વભાવના નિર્વિકલ્પ ધ્યાનનો પ્રયોગ કરે. પહેલો સામાયિકનો વિકલ્પ છે. સમજાય છે કાંઈ ? અહીં જાણે કેવળજ્ઞાન પામવાની યોગ્યતા થઈ હોય એવી સામાયિક સમતા હંમેશાં પ્રગટ કરે.

‘થુતિ ઉચારેં,...’ જિનેન્દ્ર ભગવાનની સ્તુતિ કરે, વંદન (કરે છે). સમજાણું ? ચોવીસ તીર્થંકર આદિનું સ્તવન કરે. વંદન કરે, ગુરુને વંદન કરે અથવા એકાદ તીર્થંકર જુદા

પાડીને વંદન કરે એને વંદન કહે છે. ‘સ્વાધ્યાયમાં પ્રેમ કરે છે,...’ શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય કરે. બીજી કોઈ વિકથા, કૂથળી હોતી નથી. ધ્યાન ને સ્વાધ્યાય, ધ્યાન ને સ્વાધ્યાય. મુનિ કાં અંતર ધ્યાનમાં આનંદમાં લીન હોય, બહાર આવે તો શાસ્ત્રની સ્વાધ્યાય (કરે). ચાર અનુયોગમાંથી જે એમને યોગ્ય લાગે તે પ્રકારે (કરે છે). પ્રેમ કરે છે, પ્રતિક્રમણ કરે છે,...’ અશુભાદિ ભાવ થયા હોય (તો) પાછા હટવાનું પ્રતિક્રમણ કરે.

‘શરીરની મમતાને છોડે છે,...’ કાયા. વિસર્ગ, વિસર્ગ, વિસર્ગ છે. શરીરની મમતાને... એટલે આવે છે ને ? સામાયિક, વંદના, પડિકમણા, કાઉસગ્ગ, પરચખાણ. ‘જિનમુનિઓને...’ અને જે મુનિઓને. ઇ દ્વિગંબર સંત જ હોય છે. અંતરમાં ત્રણ કષાયનો નાશ હોય, બહારમાં નગ્ન દશા હોય. જેને ‘સ્નાન,...’ ન હોય, સ્નાન. નાવાનું હોય નહિ. બ્રહ્મચારી છે એમાં પણ ચારિત્રવંત છે, સકળ ચારિત્ર (છે). એને સ્નાન હોતું નથી.

‘દાંત સાફ કરવાપણું હોતા નથી,...’ દાંત સાફ ન કરે. છતાં આ ‘બનારસીદાસ’ તો કહે છે એમાં, ભાઈ ! કહ્યું હતું ને ? સુગંધ. અદંતધોવનની વ્યાખ્યા કરે છે. પાને છે સાધુના અઠવાવીસ મૂળગુણના નામ લીધા છે ને એમાં ? (‘સમયસાર નાટક’

ચતુર્દશ ગુણસ્થાન અધિકાર, ગાથા-૮૦).

પંચ મહાવ્રત પાઠૈ પંચસમિતિ સંભાઠૈ,

પંચ ઇંદ્રી જીતિ ભયૌ ભોગી ચિત ચૈનકૌ.

ષટ્ આવશ્યક ક્રિયા દર્વિત ભાવિત સાઘૈ,

પ્રાસુક ધરામૈં એક આસન હૈ સૈનકૌ.

મંજન ન કરૈ કેશ લુંચૈ તન વસ્ત્ર મુંચૈ,

ત્યાગૈ દંતવન પૈ સુગંધ સ્વાસ ઘૈનકૌ.

જુઓ ! એવી દશા પ્રગટે. કોઈ પ્રશ્ન કરતા હતા ને ? જુઓ ! અહીંયાં (કહે છે). ‘દંતધોવને...’ કરતા નથી. મુનિ દાંત ધોવન કરે નહિ તો પણ વચન ને શ્વાસમાં સુગંધ નીકળે. એટલી પવિત્રતા વધી ગઈ છે ને પુણ્ય પણ એટલું વધી ગયું છે, જુઓ ! સ્નાન કરે નહિ, દાંત ધોવે નહિ છતાં જેના વચન ને શ્વાસમાં સુગંધ (હોય). અવાજ નીકળે તો સુગંધવાળો અને શ્વાસ પણ નીકળે તો સુગંધવાળો. એવી મુનિની દશા (હોય છે). ભાવલિંગી છઠ્ઠા-સાતમાં ગુણસ્થાનમાં બિરાજમાન (છે) એની આવી દશા થઈ જાય છે. ત્યારે તેને ભાવલિંગી સંત મુનિ કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે ?

‘ન દંતધોવન, લેશ અંબર-આવરન...’ જેને એક વસ્ત્રનો કટકો પણ આવરણ ન હોય. વસ્ત્રનો લેવાનો ભાવ હોય ત્યાં મુનિપણું હોઈ શકે નહિ. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- મૂર્છારહિતપણે લ્યે તો શું વાંધો ?

ઉત્તર :- મૂર્છારહિત રહી શકે જ નહિ. વસ્ત્ર લેવાનો ભાવ છે એ મૂર્છા છે, એ પરિગ્રહ છે. (કોઈ) કહેતા હતા ને ! વસ્ત્ર લેવાનો ભાવ જ મમતા છે. એ મમતા હોય ત્યાં સુધી મુનિપણું હોઈ શકે નહિ. મુનિની દશા એ જ કુદરતી સ્થિતિ છે. વસ્ત્ર નડતું નથી, વસ્ત્ર પ્રત્યેનો રાગ, એ રાગ છે ત્યાં સુધી એને મુનિપણાની દશા હોઈ શકે નહિ એમ કહે છે.

એક જણા કહેતા હતા આ વાત એવી કરે ને વળી પાછું કહે, વસ્ત્ર નડે. એક જણો કહેતો હતો. (સંવત) ૨૦૦૪ની સાલમાં. બ્રાહ્મણ વાત બહુ સૂક્ષ્મ સારી કરે

વળી કહે કે, વસ્ત્ર હોય તો મુનિપણું નહિ. તો શું વસ્ત્ર નડે છે કાંઈ ? શ્વેતાંબર સાધુ હતા. અહીં ચોમાસુ રહ્યા હતા. વિદ્વાન માણસ. અંદર કહે કે, સો એ સો ટકા તમારી વાત સાચી છે, એકે એક, પણ અમલમાં કેમ મુકવી ? એટલે એમ કે, તમે કહો કે અહીં છોડીને રહો. અહીં કોઈને કાંઈ છે નહિ. અહીં તો માર્ગ કહીએ છીએ. કેમ તમારે કરવું, કેમ નહિ, અમારો કોઈને કાંઈ કહેવાનો અધિકાર નથી. એ બહાર એમ બોલ્યા, ભાઈ ! ઇ કહે છે કે એક વિકલ્પ જરીક રાગ આટલો હોય તો પાપ છે અથવા બંધનનું કારણ છે. વળી કહે કે, વસ્ત્ર રાખે તો મુનિપણું નહિ. વસ્ત્ર જડ નડે ? જડ ન નડે, પણ આત્મામાં આનંદભાવ ત્રણ કષાયનો નાશ જેને અંતર પ્રગટ્યો છે એવી દશામાં એટલી સમતા ને વીતરાગતાનો આનંદ છે કે એને વસ્ત્ર લેવાની વૃત્તિનો વિકલ્પ હોઈ શકે નહિ. એવી જ એ ભૂમિકાની દશા છે. સમજાણું ?

‘લેશ અંબર-આવરન...’ ન હોય. એક થોડોક કટકો લંગોટી જેટલોય કટકો (ન હોય). ઇ એકલાની વાત નથી, અંદર ત્રણ કષાયનો નાશ થઈ અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ કરે છે. સમતા, વીતરાગતામાં અંદર અતીન્દ્રિય આનંદમાં મ્હાલે છે. દંત ધોવન કરે નહિ છતાં વાણી અને શ્વાસમાં સુગંધ નીકળે, સુગંધ નીકળે એવી જેની અંતર દશા-મુનિની ભાવલિંગ દશા થઈ ગઈ છે. એને જૈનશાસનમાં મુનિ અને સાધુ કહેવામાં આવે છે. ભાઈ !

મુમુક્ષુ :- વસ્ત્ર આવી પડે તો શું કરવું ?

ઉત્તર :- આવી ક્યાંથી પડે ? એની મેળે આવતા હશે ઉપરથી ? પોતે ધ્યાનમાં હોય અને કોઈ ઉપર નાખી દે તો જુદી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- શ્રાવકો આપે છે.

ઉત્તર :- શું આપે છે શ્રાવક ? મહત્તમાં આપે છે ન્યાં શ્રાવક ?

મુમુક્ષુ :- ...

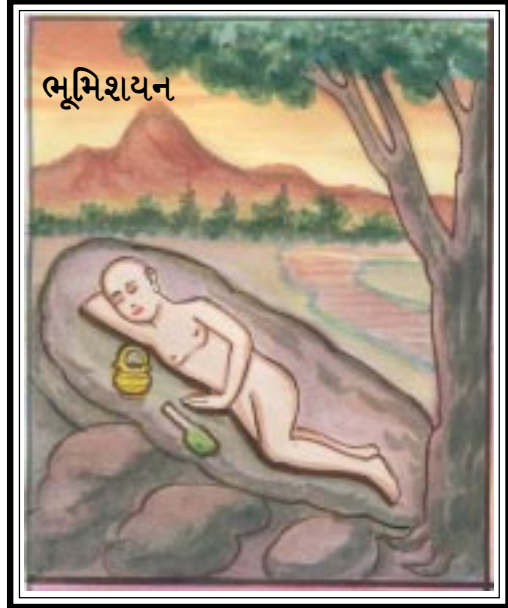
ઉત્તર :- આપે, એ તો છે જ ક્યાં, એ તો વસ્તુ જ ક્યાં છે. મુનિને વસ્ત્રના ઉપકરણો ખપે અને એને મુનિ માનવા એની તો વાત ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં જાય છે. ભાઈ ! અત્યાર સુધી બધું એવું જ કર્યું છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? આ તો વીતરાગનો

માર્ગ છે. પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર, એમણે મુનિપણની છઠ્ઠા ગુણસ્થાનની દશા સકલ ચારિત્રવંતની આવી વર્ણવી છે અને એ રીતે છે, બીજી આડી-અવળી કોઈ આઘી-પાછી કહે તો એ વસ્તુને સમજતો નથી.

કહે છે, ‘લેશ અંબર-આવરન’ ન હોય. ‘શરીરને ઢાંકવા માટે કપડું જરા પણ તેઓને હોતું નથી; અને (પિછલી રયનિ મેં) રાત્રિમાં...’ દેખો ! ‘ભૂમાહિં પિછલી રયનિમેં’ ભૂમિમાં પાછલી રાત્રીમાં કદુ – થોડો વખત ‘(એકાસન) એક પડખે...’ થોડી નિદ્રા લ્યે. જુઓ ! દશા. મુનિ દશા એટલે શું ! ઓહો..હો..! છઠ્ઠું-સાતમું ગુણસ્થાન જેને આનંદમાં પ્રગટ્યું છે એને એક રાત્રીનો પાછલા ભાગમાં થોડીવાર એક કરવટ એટલે એક જ આસને જરીક થોડી નિદ્રા, એક થોડી સહેજ નિદ્રા આવી જાય. ઘડી, બે ઘડીની નિદ્રા નહિ. એક ઘડી નિદ્રા આવે તો મુનિપણું રહે જ નહિ. સમજાય છે કાંઈ ?

અહીં તો છેલ્લી દશા, છેલ્લી કડી વર્ણવી છે ને ? છેલ્લા ચારિત્રનો અધિકાર (છે). (રાત્રિના) પાછલા ભાગમાં ‘એક પડખે થોડો વખત શયન કરે છે.’ એવી મુનિની ભાવલિંગી અતીન્દ્રિય આનંદના અનુભવ

સહિત વીતરાગ દશા પ્રગટી છે, એવા સકલ ચારિત્રવંતને આવી સ્થિતિ-દશા હોય છે. સમજાણું કાંઈ ? અંદર લખાણ છે ઇ આવી ગયું.

મુનિઓનાં બાકીનાં ગુણો તથા રાગ-દ્વેષનો અભાવ

ઇક બાર દિનમેં લેં અહાર, ખડે અલપ નિજ-પાનમેં;
કચલોંચકરત, ન ડરત પરિષહસોં, લગે નિજ ધ્યાનમેં.
અરિ મિત્ર, મહલ મસાન, કંચન કાંચ, નિંદન થુતિ કરન;
અર્ધાવતારન અસિ-પ્રહારનમેં સદા સમતા ધરન. ૬.

અન્વયાર્થ :- [તે વીતરાગી મુનિ] (દિનમેં) દિવસમાં (ઇક બાર) એક વાર (ખડે) ઊભા રહીને અને (નિજ-પાનમેં) પોતાના હાથમાં રાખીને (અલપ) થોડો (અહાર) આહાર (લેં) લે છે, (કચલોંચ) કેશલોંચ (કરત) કરે છે. (નિજ ધ્યાનમેં) પોતાના આત્માના ધ્યાનમાં (લગે) તત્પર થઈને (પરિષહસોં) બાવીસ પ્રકારના પરિષહોથી (ન ડરત) ડરતા નથી, અને (અરિ મિત્ર) શત્રુ કે મિત્ર, (મહલ મસાન) મહેલ કે સ્મશાન, (કંચન કાંચ) સોનું કે કાંચ, (નિંદન થુતિ કરન) નિંદા કરનાર કે સ્તુતિ કરનાર, (અર્ધાવતારન) પૂજા કરનાર કે (અસિ-પ્રહારનમેં) તરવારથી પ્રહાર કરનાર એ સર્વમાં (સદા) હંમેશાં (સમતા) સમતાભાવ (ધરન) ધારણ કરે છે.

ભાવાર્થ :- તે વીતરાગી મુનિ (૫) દિવસે એક વાર (૬) ઊભા ઊભા પોતાના હાથમાં રાખીને થોડો આહાર લે છે, (૭) કેશનો લોંચ કરે છે; આત્મધ્યાનમાં મગ્ન રહી પરિષહોથી ડરતા નથી અર્થાત્ બાવીસ પ્રકારના પરિષહો ઉપર જ્ય મેળવે છે, તથા શત્રુ-મિત્ર, સુંદર મહેલ અથવા સ્મશાન, સોનું-કાચ, નિંદક કે સ્તુતિ કરનાર, પૂજા-ભક્તિ કરનાર અથવા તરવાર આદિથી પ્રહાર કરનાર એ બધામાં સમભાવ (રાગ-દ્વેષનો અભાવ) રાખે છે અર્થાત્ કોઈના ઉપર રાગ-દ્વેષ કરતા નથી.

પ્રશ્ન :- સાચો પરિષહજય કોને કહે છે ?

ઉત્તર :- ક્ષુધા, તૃષ્ણા, શીત, ઉષ્ણ, ડાંસ-મસ્છર, ચર્યા, શય્યા, વધ, રોગ, તૃણસ્પર્શ, મલ, નગ્નતા, અરતિ, સ્ત્રી, નિષદ્યા, આક્રોશ, યાચના, સત્કાર-પુરસ્કાર, અલાભ, અદર્શન, પ્રજ્ઞા અને અજ્ઞાન-એ બાવીસ પ્રકારના પરિષહો છે. ભાવલિંગી મુનિને દરેક સમયે ત્રણ કષાયનો (અનંતાનુબંધી વગેરેનો) અભાવ હોવાથી સ્વરૂપમાં સાવધાનીના

કારણે જેટલા અંશે રાગ-દ્વેષની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તેટલા અંશે તેમને નિરન્તર પરિષદજય હોય છે. વળી ક્ષુધાદિક લાગતાં તેના નાશનો ઉપાય ન કરવો તેને તે (અજ્ઞાની જીવ) પરિષદસહનતાકહે છે. હવે ઉપાય તો ન કર્યો અને અંતરંગમાં ક્ષુધાદિ અનિષ્ટ સામગ્રી મળતાં દુઃખી થયો તથા રતિ આદિનું કારણ મળતાં સુખી થયો, પણ એ તો દુઃખ-સુખરૂપ પરિણામ છે, અને એ જ આર્ત-ચૈદ્રધ્યાન છે, એવા ભાવોથી સંવર કેવી રીતે થાય ?

પ્રશ્ન :- ત્યારે કેવી રીતે પરિષદજય થાય ?

ઉત્તર :- તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે, દુઃખના કારણો મળતાં સુખી ન થાય પણ જ્ઞેયરૂપથી તેનો જાણવાવાળો જ રહે; એ જ સાચો પરિષદજય છે. (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨)

હવે છઠ્ઠો શ્લોક. ‘મુનિઓનાં બાકીનાં ગુણો તથા રાગ-દ્વેષનો અભાવ.’

ઇક બાર દિનમેં લેં અહાર, ખડે અલપ નિજ-પાનમેં;

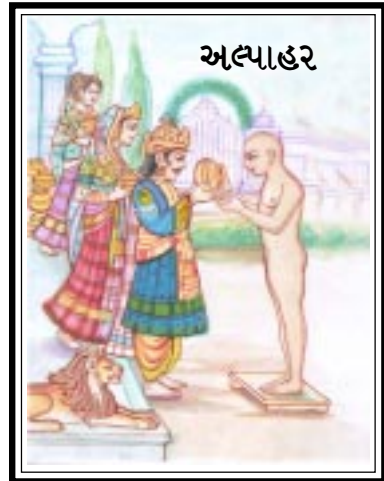
કચલોંચકરત, ન ડરત પરિષદસોં, લગે નિજ ધ્યાનમેં.

અરિ મિત્ર, મહલ મસાન, કંચન કાંચ, નિંદન થુતિ કરન;

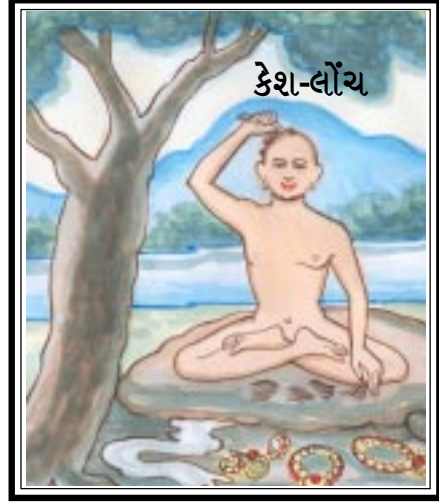
અર્ધાવતારન અસિ-પ્રહારનમેં સદા સમતા ધરન. ૬.

સમજાણું કાંઈ ? જુઓ ! આ મુનિપણાની દશા. અન્વયાર્થ :- ‘(તે વીતરાગી મુનિ) દિવસમાં એક વાર ઉભા રહીને,...’ દિવસમાં એક વાર ઊભા (રહીને)... આહા...હા...! એક જ વાર આહાર. ‘નિજ-પાનમેં...’ એટલે પોતાના હાથ, પાન એટલે હાથ. ‘પોતાના હાથમાં રાખીને (અલ્પ) થોડો આહાર લે છે,...’ એક થોડો. ફક્ત શરીરના નિર્વાહ પુરતો વિકલ્પ આવ્યો એટલે લે છે.

‘કેશલોંચ કરે છે. (નિજ ધ્યાનમેં) પોતાના

આત્માના ધ્યાનમાં તત્પર થઈને...’ દેખો ! ભગવાનઆત્મા ! અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ મુનિને ઘણો આવ્યો હોય છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને પણ, સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય એને અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવ્યો હોય છે ત્યારે એને સમ્યગ્દષ્ટિ કહેવાય છે. શ્રાવક થાય એને તો અતીન્દ્રિય આનંદનો વિશેષ સ્વાદ છે. આત્માનો અતીન્દ્રિય આનંદ, એનો આસ્વાદ. મુનિને તો અતીન્દ્રિય આનંદનો આસ્વાદ પ્રચુર સ્વસંવેદન છે.

એથી કહે છે ‘પોતાના આત્માના ધ્યાનમાં તત્પર...’ થાય. અહીં શું કહે છે ? સકળચારિત્રની વ્યાખ્યા છે ને ? વિકલ્પ છે ત્યારે મહાવ્રત આદિના પરિણામ હોય છે. પાછા તદ્દન છૂટીને આત્માના ધ્યાનમાં આવી જાય છે. છકે-સાતમે ગુણસ્થાને મુનિ ઝુલતા હોય. એક દિવસમાં હજારો વાર આનંદમાં (આવે છે). અંદર અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ (છે). ક્ષણમાં આહાર લેવાનો કે બોલવાનો કે સાંભળવાનો કે વાંચવાનો વિકલ્પ ઉઠે. ક્ષણમાં અતીન્દ્રિય આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદનો અમૃત સિદ્ધ સમાન આનંદનો અનુભવ લે. એવી દશાને વીતરાગ શાસનમાં મુનિપણું કહેવામાં આવે છે. એવી મુનિપણાની શ્રદ્ધા ન હોય અને બીજી રીતે માને તેની શ્રદ્ધા ખોટી છે.

એ માટે અહીં વર્ણવે છે. ‘પોતાના આત્માના ધ્યાનમાં તત્પર થઈને બાવીસ પ્રકારના પરિષહોથી ડરતા નથી,...’ ડરે શું ? જ્યાં આત્માના જ્ઞાતા-દષ્ટાના આનંદની લહેર પડતી હોય છે. આત્માના જ્ઞાતા-દષ્ટાના ઉત્કૃષ્ટ આનંદમાં તૃપ્ત.. તૃપ્ત.. (છે). આત્માની શાંતિમાં તૃપ્ત છે, આત્માની શાંતિમાં તૃપ્ત મુનિ છે. એને પરિષહથી ડર હોય નહિ. જ્ઞાતા-દષ્ટાપણે જાણે. એટલો આનંદ અંદર (વધી ગયો છે), જેને ગણધર નમસ્કાર કરે. મુનિ એટલે જેને ગણધર નમસ્કાર કરે ! (તેઓ) ચૌદ પૂર્વ ને બાર અંગની રચના અંતર્મુહૂર્તમાં કરે (ત્યારે ઉચ્ચારે છે) નમો લોએ (સવ્વ સાહુણં). હે સંત ! આવી જેને અંતર દશા હોય એવા ભાવલિંગીને ગણધર પણ પાંચ નવકારમાં

સ્મરણ કરીને નમસ્કાર કરે છે. એવી દશા મુનિની, પરમેશ્વર પદ એ તો ! આહા..હા..! ‘બાવીસ પ્રકારના પરિષહોથી ડરતા નથી,...’ હવે બબ્બે બોલ લે છે.

‘શત્રુ કે મિત્ર,...’ બેયમાં સમતા છે. આ મારા શત્રુ છે ને આ મારા પ્રિય મિત્ર છે એવું એને હોતું નથી. અનુકૂળ – એની સેવા કરનારા મિત્ર ઉપર જેને પ્રેમ નથી અને વિરોધ, નિંદા કરનાર, મારનાર, પ્રહાર કરનાર ઉપર દ્વેષ નથી. એવી વીતરાગતા અંતર પ્રગટેલી હોય છે. ‘મહેલ કે સ્મશાન,...’ બધા બબ્બે બોલ છે, હોં ! મહેલ ને મસાન. એ કોઈ મહેલ હોય ઊંચો કે સ્મશાન હો બેયમાં સમભાવ (છે). બેયમાં જ્ઞાતા-દષ્ટાપણે મુનિને વીતરાગભાવ વર્તે છે. મસાનમાં ઠીક નહિ, મહેલમાં ઠીક એવો એને વિકલ્પ હોતો નથી. આહા..હા..!

‘સોનું કે કાંચ, (કંચન કાંચ)...’ સોનું કે કાચનો ટુકડો, બેય સરખા છે. અને હીરાની ખાણ ક્યાંક જ્યાં દેખે તો મનમાં એમ ન થાય કે, લાવ કોઈક શ્રાવકને બતાવી દઉં. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા..! જેને બધી ધૂળ સરખી છે. હીરાની ખાણ દેખાય કે કાચના ટુકડા દેખાય. જ્યાં સમતા આત્માના આનંદ અતીન્દ્રિય આનંદની લહેજમાં પડ્યા છે એ અતીન્દ્રિય આનંદને હિલોળે હિલે છે. આહા..હા..! કહો, સમજાણું કાંઈ ?

કેટલો હશે આનંદ ? આ બધા તમારે... જુઓ ! ઓલામાં.. મેં કીધું, જુઓ ! કેવા મજા કરે છે આ પૈસાવાળા છે માટે ને ? મેં એક જણાને કહ્યું. ભક્તિમાં કહેતા હતા ને ? ક્યાં ગયો ? પેલો છોકરો હતો ને ? જુઓ ! જુઓ ! આ શેઠિયા, જુઓ ! આ કેવી મજા કરે છે ! પૈસાને લઈને મજા કરતા હશે ને ? જુઓ ! અવાજ કાઢે છે. (તો એણે કહ્યું), ના, ના પૈસાને લઈને નહિ, પૈસા લઈને સુખ નથી એમ કહેતો હતો. (આપણા મુમુક્ષુનો) છોકરો છે ને ? અહીં બેઠો હતો. મેં કીધું, આ જુઓ ! આ શેઠિયા છે, ત્યાંથી અહીં મોટેમોટેથી અવાજ આવે છે. એ પૈસા છોકરાઓને છે ને એને માટે આ બધું થાતું હશે કે નહિ ? મજા માણતા હશે કે નહિ ? એણે કહ્યું, ના, ના એવું નથી.

સોનું ને કંચન બેમાં (સમભાવ છે). આત્માની શાંતિ જેને – મુનિને અંતરમાં વીતરાગી દશા પ્રગટી (છે). સમ્યગ્દષ્ટિને વીતરાગતાનો અંશ પ્રગટ્યો છે. શ્રાવકને

વીતરાગતાની ઉગ્રતા થોડી વધી છે, મુનિને તો વીતરાગતા ઘણી વધી ગઈ છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દષ્ટિને મિથ્યાત્વ ટળીને અનંતાનુબંધી ટળ્યો એટલે વીતરાગતાનો અંશ સદાય વર્તે છે. આહા..હા..! શ્રાવક પણ સાચા શ્રાવક, હોં ! વાડાની વાત નથી. સાચા શ્રાવકને પણ સમ્યગ્દર્શન સહિત બે કષાયનો અભાવ (થયો છે). એને વીતરાગતાના અંશની વૃદ્ધિ (થઈ છે). ચોથા ગુણસ્થાનવાળા સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવ કરતા વીતરાગતાનો અંશ શ્રાવકને વધી ગયેલો હોય છે, એને શ્રાવક કહેવામાં આવે છે. અને મુનિને તો વીતરાગતાનો અંશ એટલો વધ્યો (છે), ત્રણ કષાયનો અભાવ (થયો છે), એક સંજ્વલનનો કષાય- થોડો વિકલ્પ રહ્યો (છે).

(અહીંયાં) કહે છે, એ કાય ને સોનું (બેયમાં) સમતા (છે). ‘નિંદા કરનાર કે સ્તુતિ કરનાર,...’ પ્રત્યે સમભાવ. મારી નિંદા-સ્તુતિ કરે કોણ ? એમ માને છે. સમજાય છે કાંઈ ? નિંદા અને સ્તુતિ કરનાર પ્રત્યે સમભાવ... સમભાવ... સમભાવ... વીતરાગતા વર્તે છે. ‘(અર્ધાવતારન) પૂજા કરનાર કે અને તરવારથી પ્રહાર કરનાર એ સર્વમાં હંમેશાં સમતાભાવ ધારણ કરે છે.’ આહા..હા..! શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... શાંતિ... ખળભળાટ કાંઈ ન મળે. બધો કોલાહલ મટી ગયો. મુનિને વીતરાગતા પ્રગટી છે ને ? ત્રણ કષાયનો નાશ થયો છે. શાંત.. શાંત.. શાંત.. અંદર ઠરીને હિમ જેવા થઈ ગયા છે. એવું ચારિત્ર પ્રગટ્યું છે. કહે છે, એ ‘હંમેશાં સમતાભાવ ધારણ કરે છે.’ લ્યો ! એ ખુલાસો આવી ગયો. (ભાવાર્થમાં) જરીક ખુલાસો કરે છે, પ્રશ્ન છે ને ?

પ્રશ્ન :- ‘સાચો પરિષહજય કોને કહે છે ?’

પેલો ભાવાર્થ તો આવી ગયો. સાચો પરિષહજય. પરિષહ કહે છે ને ? પરિષહ. વીતરાગ માર્ગમાં કોને પરિષહજય કહેવામાં આવે છે ? ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં એ ખુલાસો કર્યો છે. પરિષહ (એટલે) બહારથી આમ સહન કરે એમ નહિ.

ઉત્તર :- ‘ક્ષુધા, તૃષ્ણા, શીત, ઉષ્ણ, ડાંસ-મચ્છર, ચર્યા, શય્યા, વધ, રોગ, તૃણસ્પર્શ, મલ, નગ્નતા, અરતિ, સ્ત્રી, નિષેદા, આક્રોશ, યાચના, સત્કાર-પુરસ્કાર, અલાભ, અદર્શન, પ્રજ્ઞા અને અજ્ઞાન - એ બાવીસ પ્રકારના પરિષહો છે. ભાવલિંગી મુનિને દરેક સમયે ત્રણ કષાયનો (અનંતાનુબંધી વગેરેનો) અભાવ હોવાથી સ્વરૂપમાં સાવધાનીના કારણે જેટલા અંશે રાગ-દ્વેષની ઉત્પત્તિ થતી નથી,...’ સમજાણું કાંઈ ?

દરેક સમયે જ્યાં ત્રણ કષાયનો અભાવ છે, વીતરાગતાની અંતર દશા તો પ્રગટી છે. ‘તેટલા અંશે તેમને નિરન્તર પરિષહજય હોય છે.’ જુઓ ! જેટલા અંશે ત્રણ કષાયનો નાશ થઈને વીતરાગતા થઈ ને એટલો તો સદાય પરિષહજય હોય છે.

‘વળી ક્ષુધાદિક લાગતાં તેના નાશનો ઉપાય ન કરવો તેને તે (અજ્ઞાની જીવ) પરિષહસહનતા કહે છે. હવે ઉપાય તો ન કર્યો...’ આ ‘ટોડરમલ્લજી’ની વાત છે. ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’(માં) કહે છે. ‘અને અંતરંગમાં ક્ષુધાદિ અનિષ્ટ સામગ્રી મળતાં દુઃખી થયો...’ ક્ષુધા લાગી એમાં અનિષ્ટ, અનિષ્ટ લાગ્યું. એ તો દ્વેષ થયો. ‘તથા રતિ આદિનું કારણ મળતાં સુખી થયો...’ આહાર મળતા અંદર રતિ થઈ. ‘પણ એ તો દુઃખ-સુખરૂપ પરિણામ છે,...’ એ કાંઈ પરિષહજય નથી. દુઃખરૂપ પરિણામ ‘અને એ જ આર્ત-રૌદ્રધ્યાન છે,...’ એને આર્તધ્યાન ને રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે. ‘એવા ભાવોથી સંવર કેવી રીતે થાય ?’ એ ભાવથી કાંઈ સંવર હોય નહિ. ક્ષુધા અનિષ્ટ લાગે અને પેટમાં આહાર પડે ત્યારે આમ હા..શ (થાય). એક જણો કહેતો હતો, આહાર જ્યારે હોય ને ? આહાર વખતે સાતમું ગુણસ્થાન આવી જાય. આહા..હા..!

મુમુક્ષુ :- પેટમાં આવી જાય ને એટલે શાંતિ લાગે.

ઉત્તર :- પણ શાંતિ શેની ? એ તો રતિ છે. આહાર પડ્યો, ક્ષુધા લાગી હતી ત્યારે અનિષ્ટ લાગ્યું હતું. એ કાંઈ પરિષહજય નથી અને એ કાંઈ શાંતિ નથી અને આહાર પડતા હા..શ..! (થઈ). તૃષ્ણા બહુ લાગી ને મોસંબીનું પાણી પડે એ તો રતિ થઈ, એ પરિષહજય નથી. સમજાણું ? એવા ભાવ...

પ્રશ્ન :- ‘ત્યારે કેવી રીતે પરિષદજય થાય ?’ ‘ટોડરમલ્લજી’ કહે છે કે,

ઉત્તર :- ‘તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે,...’ જુઓ ! ઇષ્ટ-અનિષ્ટ. એ ક્ષુધા છે તે અનિષ્ટ છે અને આહાર મળ્યો તે ઇષ્ટ છે – બેય માન્યતા મિથ્યાત્વ છે. પ્રતિકૂળ પદાર્થ અનિષ્ટ અને અનુકૂળ પદાર્થ ઇષ્ટ, એ માન્યતા જ ભ્રમ, અજ્ઞાન છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? કોઈ પદાર્થ પ્રતિકૂળ-અનુકૂળ છે નહિ. અનુકૂળમાં પ્રિતી અને પ્રતિકૂળમાં દ્વેષ એ તો આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન થયું. એમાં પરિષદજય નથી. ત્યાં ધર્મ ન આવ્યો, એમાં ધર્મધ્યાન ન આવ્યું. ધર્મધ્યાન શી રીતે ?

‘તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે,...’ હું એક જ્ઞાન સ્વરૂપ છું, એ પદાર્થ મારા જોય છે. જોય છે – જાણવા લાયક છે, ઇષ્ટ-અનિષ્ટ છે નહિ. ભાઈ ! ઇષ્ટ-અનિષ્ટ હશે કે નહિ ? આ વીંછી અનિષ્ટ નહિ ? વીંછી. આવો મોટો ઠાકરીયો વીંછી કરડતો હોય. એ બધા પદાર્થો જાણવા લાયક જોય છે. આત્મા જાણનાર જ્ઞાન છે. એ બે વચ્ચે આ પ્રકારનો સંબંધ છે. તેથી અતિરેક સંબંધ કરીને, વિશેષ સંબંધ કરીને એમ માને કે, આ મને ઠીક નથી, એ મિથ્યાભ્રાંતિમાં ઉત્પન્ન કરેલો ભાવ છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..!

‘તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે, દુઃખના કારણો મળતાં દુઃખી ન થાય...’ એ અનિષ્ટ સામગ્રી લાખ-કરોડ હોય તો દુઃખ ન થાય એવા સમતા પરિણામ (હોય) તેને પરિષદજય કહે છે. ‘તથા સુખના કારણો મળતાં સુખી ન થાય...’ આહાર, પાણી અનુકૂળ મળે, ઠંડી હવા મળે, સારા ગામડા અને સારા રહેવાના સ્થાન, ઠંડી હવા ને આમ તૃષા લાગી હોય ને (પાણી) મળે. એવા કારણ મળતાં એ સુખી ન થાય. સુખી થાય તો રાગ થયો એ તો. ‘પણ જોયરૂપથી તેને જાણવાવાળો જ રહે; એ જ સાચો પરિષદજય છે.’ પરિષદજયની આ વ્યાખ્યા (છે). સમજાણું કાંઈ ? (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨) સમજાણું ?

મુનિઓનાં તપ, ધર્મ, વિહાર તથા સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર

તપ તપૈ દ્વાદશ, ધર્મે વૃષ દશ, રતનત્રય સેવે સદા;
મુનિ સાથમે વા એક વિચરે, ચહેં નહિ ભવસુખ કદા.
યો હૈ સકલ સંયમ ચરિત, સુનિયે સ્વરૂપાચરન અબ;
જિસ હોત પ્રગટે આપની નિધિ, મિટે પરકી પ્રવૃત્તિ સબ. ૭.

અન્વયાર્થ :- [તે વીતરાગી મુનિ હંમેશાં] (દ્વાદશ) બાર પ્રકારના (તપ તપૈ) તપ કરે છે, (દશ) દશ પ્રકારના (વૃષ) ધર્મને (ધર્મે) ધારણ કરે છે અને (રતનત્રય) સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનું (સદા) હંમેશાં (સેવે) સેવન કરે છે, (મુનિ સાથમે) મુનિઓના સંઘમાં (વા) અથવા (એક) એકલા (વિચરે) વિચરે છે, અને (કદા) કોઈ પણ વખત (ભવસુખ) સંસારના સુખોને (નહિ ચહેં) ચાહતા નથી. (યો) આ પ્રકારે (સકલ સંયમ ચરિત) સકલ સંયમ ચારિત્ર (હૈ) છે; (અબ) હવે (સ્વરૂપાચરન) સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર (સુનિયે) સાંભળો. (જિસ) જે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર [સ્વરૂપમાં રમણતારૂપ ચારિત્ર] (હોત) પ્રગટ થતાં (આપની) પોતાના આત્માની (નિધિ) જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ (પ્રગટે) પ્રગટ થાય છે, તથા (પરકી) પર વસ્તુઓ તરફની (સબ) બધાં પ્રકારની (પ્રવૃત્તિ) પ્રવૃત્તિ (મિટે) મટી જાય છે.

ભાવાર્થ :- (૧) ભાવલિંગી મુનિને શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમાં લીન રહીને પ્રતપવું-પ્રતાપવંત વર્તવું તે તપ છે અને હઠ વિના છ. ૧૨ બાર પ્રકારના તપના શુભ વિકલ્પ હોય છે તે વ્યવહાર તપ છે. વીતરાગભાવરૂપ ઉત્તમક્ષમાદિ પરિણામ તે ધર્મ છે. ભાવલિંગી મુનિને ઉપર કહ્યાં તેવાં તપ અને ધર્મનું આચરણ હોય છે. તેઓ મુનિઓના સંઘ સાથે અથવા એકલા વિહાર કરે છે. કોઈ પણ સમયે સંસારના સુખને ઇચ્છતા નથી. આ રીતે સકલ ચારિત્રનું સ્વરૂપ કહ્યું.

(૨) અજ્ઞાની જીવ અનશન આદિ તપથી નિર્જરા માને છે, પણ કેવળ બાહ્ય તપ જ કરવાથી તો નિર્જરા થાય નહિ. શુદ્ધોપયોગ નિર્જરાનું કારણ છે તેથી ઉપચારથી તપને પણ નિર્જરાનું કારણ કહ્યું છે. જો બાહ્ય દુઃખ સહન કરવું એ જ નિર્જરાનું કારણ

હોય તો પશુ વગેરે પણ ભૂખ-તૃષ્ણાદિ સહન કરે છે.

પ્રશ્ન :- એ તો પરાધીનપણે સહે છે, પણ સ્વાધીનપણે ધર્મ-બુદ્ધિથી ઉપવાસ આદિ તપ કરે તેને તો નિર્જરા થાય છે ?

ઉત્તર :- ધર્મબુદ્ધિથી બાહ્ય ઉપવાસાદિક કરે ત્યાં ઉપયોગ તો અશુભ, શુભ વા શુદ્ધરૂપ જેમ પરિણમે તેમ પરિણમો. ઉપવાસના પ્રમાણમાં જો નિર્જરા થાય તો નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ઉપવાસાદિક જ ઠરે, પણ એમ તો બને નહિ, કારણ કે પરિણામ દ્રુષ્ટ થતાં ઉપવાસ આદિ કરતાં પણ નિર્જરા થવી કેમ સંભવે ? અહીં જો એમ કહેશો કે અશુભ-શુભ-શુદ્ધરૂપ ઉપયોગ પરિણમે તે અનુસાર બંધ-નિર્જરા છે, તો ઉપવાસ આદિ તપ નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ક્યાં રહ્યું ? ત્યાં તો અશુભ-શુભ પરિણામ બંધના કારણ ક્યાં, તથા શુદ્ધ પરિણામ નિર્જરાનું કારણ ક્યાં.

પ્રશ્ન :- જો એમ છે તો અનશન આદિને તપ સંજ્ઞા કેવી રીતે કહી ?

ઉત્તર :- તેને બાહ્ય તપ કહ્યા છે, બાહ્યનો અર્થ એ છે કે બહાર બીજાઓને દેખાય કે આ તપસ્વી છે, પણ પોતે તો જેવો અંતરંગ પરિણામ થશે તેવું ફળ પામશે.

(૩) વળી અંતરંગ તપોમાં પણ પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ત્યાગ અને ધ્યાનરૂપ ક્રિયામાં બાહ્ય પ્રવર્તન છે તે તે બાહ્ય તપ જેવું જ જાણવું-જેવી અનશનાદિ બાહ્ય ક્રિયા છે તેવી એ પણ બાહ્ય ક્રિયા છે, તેથી પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ બાહ્ય સાધન પણ અંતરંગ તપ નથી.

પરંતુ એવું બાહ્ય પ્રવર્તન થતાં જે અંતરંગ પરિણામોની શુદ્ધતા થાય તેનું નામ અંતરંગ તપ જાણવું, અને ત્યાં તો નિર્જરા જ છે, બંધ થતો નથી. વળી એ શુદ્ધતાનો અત્ય અંશ પણ રહે તો જેટલી શુદ્ધતા થઈ તેનાથી તો નિર્જરા છે તથા જેટલો શુભભાવ છે તેનાથી તો બંધ છે. એ પ્રમાણે અનશન આદિ ક્રિયાને તપસંજ્ઞા ઉપચારથી છે એમ જાણવું, અને તેથી જ તેને વ્યવહાર તપ કહ્યો છે. વ્યવહાર અને ઉપચારનો એક અર્થ છે.

ઘણું શું કહીએ ? એટલું જ સમજી લેવું કે-નિશ્ચય-ધર્મ તો વીતરાગભાવ છે તથા અન્ય અનેક પ્રકારના ભેદો નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી કહ્યાં છે તેને

વ્યવહારમાત્ર ધર્મસંજ્ઞા જાણવી. આ રહસ્યને (અજ્ઞાની) જાણતો નથી તેથી તેને નિર્જરાનું-તપનું પણ સાચું શ્રદ્ધાન નથી. (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૩ થી ૨૩૬)

પ્રશ્ન :- ક્રોધાદિનો ત્યાગ અને ઉત્તમ ક્ષમાદિ ક્યારે થાય ?

ઉત્તર :- બંધાદિના ભયથી વા સ્વર્ગ-મોક્ષની ઇચ્છાથી (અજ્ઞાની જીવ) ક્રોધાદિક કરતો નથી, પણ ત્યાં ક્રોધમાનાદિ કરવાનો અભિપ્રાય તો ગયો નથી. જેમ કોઈ રાજાદિકના ભયથી વા મોટાઈ-આબરૂ-પ્રતિષ્ઠાના લોભથી પરસ્ત્રી સેવતો નથી તો તેને ત્યાગી કહી શકાય નહિ; તે જ પ્રમાણે આ પણ ક્રોધાદિનો ત્યાગી નથી. તે કેવી રીતે ત્યાગી હોય ? કે જે પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ભાસતાં ક્રોધાદિ થાય છે, પણ જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી કોઈ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે ત્યારે સ્વયં ક્રોધાદિક ઊપજતાં નથી અને ત્યારે જ સાચા ક્ષમાદિ થાય છે.

(મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પૃ. ૨૩૨)

(૪) હવે સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્રનું વર્ણન ગાથા ૮ માં કહેશે તે સાંભળો. જે પ્રગટ થવાથી પોતાના આત્માની અનંતજ્ઞાન-અનંતદર્શન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્ય વગેરે શક્તિઓનો પૂર્ણ વિકાસ પ્રગટ થાય છે અને પરપદાર્થ તરફની બધાં પ્રકારની પ્રવૃત્તિ દૂર થાય છે તે સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર છે.

હવે ‘મુનિઓના તપ, ધર્મ,...’ મુનિઓના તપ. મુનિઓનો ધર્મ દસ પ્રકારના છે ને ? એનો ‘વિહાર તથા સ્વરૂપાયરણ-ચારિત્ર.’ એની વ્યાખ્યા શરૂ કરે છે.

તપ તપૈ દ્વાદશ, ધર્મે વૃષ દશ, રત્નત્રય સેવૈ સદા;

મુનિ સાથર્મે વા એક વિચરૈ, ચહેં નહિં ભવસુખ કદા.

યો હૈ સકલ સંયમ ચરિત, મુનિયે સ્વરૂપાયરન અબ;

જિસ હોત પ્રગટે આપની નિધિ, મિટે પરકી પ્રવૃત્તિ સબ. ૭.

આ સકલચારિત્ર લીધું, પહેલા દેશચારિત્ર હતું ને ? આ સકળ (ચારિત્ર) લીધું. એકલા સ્વરૂપાયરણમાં વિકલ્પ સાધન નથી. અન્વયાર્થ :- ‘(તે વીતરાગી મુનિ હંમેશાં)

બાર પ્રકારના તપ કરે છે,...' હંમેશાં અનશન, ઉણોદરી, રસપરિત્યાગ, કાયકલેશ, વૃત્તિપરિસંખ્યાન, વિવિક્તશય્યાસન, પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ, સજ્જાય, ધ્યાન વ્યુત્સર્ગ એમ હંમેશાં બાર પ્રકારના તપ કરે છે છતાં વીતરાગતા વર્તે.

‘દસ પ્રકારના ધર્મને ધારણ કરે છે...’ ઉત્તમ ક્ષમા, ઉત્તમ નિર્માનતા આદિ હંમેશાં ધારણ કરે છે. વીતરાગ મુનિ તો ગુણના સમૂહ, એકલા ગુણના પોટલા ! આહા...! સમજાય છે કાંઈ ? શ્રાવકની દશા કરતા મુનિદશા તો ગુણના પોટલા, ગુણના ગાંસડા ! એકલો આનંદ... આનંદ... આનંદ... અતીન્દ્રિય વીતરાગતા વર્તે, અતીન્દ્રિય આનંદની વીતરાગતા વર્તે ! એ મુનિપણમાં દસ પ્રકારનો ધર્મ ધારણ કરે છે. ક્ષમા, શાંતિ, નિર્લોભતા આદિ. સમજાય છે ?

‘અને સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનું હંમેશાં સેવન કરે છે,...’ મુનિ સમ્યગ્દર્શન (અર્થાત્) આત્મા અખંડ આનંદકંઠની અનુભવમાં પ્રતીતિ થઈને સમ્યગ્દર્શનને હંમેશાં સેવે છે, નિરંતર, એમ કહે છે. કોઈ સમય સમ્યગ્દર્શન વિનાનો હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? મુનિ એને કહીએ કે, જેને એક સમયમાત્ર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન (વિનાનો ન હોય). સમ્યગ્દર્શન એટલે અખંડ મુખ્ય આનંદ સ્વરૂપ ધ્રુવ, એને આશ્રયે થયેલી સમ્યક્ પ્રતીતિ. એને આ ધ્રુવનું ધ્યેય કદી એક સમય પણ ખસે નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

એમ સમ્યગ્જ્ઞાન (અર્થાત્) આત્માનું જ્ઞાન, આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપનું જ્ઞાન એક સમય પણ ખસે નહિ. અને સમ્યક્ચારિત્ર (અર્થાત્) સ્વરૂપમાં સ્થિરતા. મુનિને જે અરાગી વીતરાગી પરિણતિ પ્રગટી છે એ એક સમય પણ ખસે નહિ. આહા...હા...! સમજાય છે ? ઊંઘમાં થોડી-જરી નિદ્રા હોય તો પણ આ રત્નત્રય એને હોય છે. જાગતો હોય તો પણ હોય છે, ચાલતો હોય તો હોય છે. જંગલ જવાની ક્રિયામાં બેઠો હોય તો પણ તેને રત્નત્રય નિરંતર (વર્તે છે). સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વીતરાગી દશા ત્યાં પણ વર્તે છે. આહા...હા...! સમજાણું કાંઈ ?

શ્રાવકને બે કષાયનો નાશ થયો છે અને જેટલી સમ્યગ્દર્શન આદિ સ્થિરતા પ્રગટી છે એટલી એને પણ સદાય છે. એને એ છે. નિદ્રામાં હોય, ભોગમાં હોય કે વેપાર-ધંધામાં બેઠો દેખાય છતાં શ્રાવક તો એને કહીએ જેને બે કષાયના અભાવની

વીતરાગતા સદાય વર્તે છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા...! કહો, ભાઈ !

લડાઈમાં ઉભો હોય તો સમ્યગ્દષ્ટિને એક કષાયનો અભાવ ને ભ્રાંતિનો નાશ સ્વરૂપ આચરણની સ્થિરતાનો અંશ તો ત્યાં સદાય વર્તે છે, લડાઈમાં હોય તો પણ. સમજાય છે કાંઈ ? એને - શ્રાવકને સમકિતી કહેવાય. મુનિની દશાની તો વાત શું કરવી છેલ્લી, અલૌકિક ! જેને અલ્પકાળમાં કેવળજ્ઞાન લેવાની તૈયારી છે.

તે ‘સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનું (સદા) સેવન કરે છે,...’ છે ને સદા ? હંમેશાં. જોયું ? ‘તપ તપૈ દ્વાદશ, ધર્મે વૃષ દશ, ધર્મ દશ, રત્નત્રય સેવૈ સદા;...’ આહા...હા...! રત્નત્રય શ્રાવકને હજી ચારિત્ર સકલચારિત્ર નથી એટલે થોડું છે. ચોથા ગુણસ્થાનમાં એ દેશવ્રતના વિકલ્પો નથી. એને સ્વરૂપાચરણનો અંશ સદાય છે. સમજાય છે ? આ મુનિને તો સમ્યગ્દર્શન આત્માના અનુભવની પ્રતીત, આત્માનું જ્ઞાન, આત્મામાં ત્રણ કષાયના ભાવની વીતરાગતા સદા નિરંતર ચોવીસ કલાક હોય છે. સમજાણું કાંઈ ?

ધર્મરૂપે પરિણમ્યો છે ને ? ધર્મ એને કહીએ ને ? આત્મા ધર્મરૂપે પરિણમિ ગયો છે. આવે છે ને ? ભાઈ ! નહિ ? ‘પ્રવચનસાર’ શુભે પરિણમેલો શુભ, અશુભે પરિણમેલો અશુભ ને શુદ્ધે પરિણમેલો શુદ્ધ. ધર્મે પરિણમેલો ધર્મી, ધર્મી પરિણમી ગયો છે, એને હવે આમ કાંઈ કરવું (એમ) નથી. તેટલી ત્રણ કષાયના નાશની વીતરાગતા આનંદની અંદર પરિણમી ગઈ છે, એ આત્મા જ ધર્મરૂપે થઈ ગયો છે. એ આત્મા છે સદાય માટે સદાય ધર્મરૂપ પરિણમન ચાલુ છે. આહા...હા...! સમજાણું કાંઈ ?

રત્નત્રયને સદા સેવે. બાકી તો અહીં તપ ને એ બધું લીધું છે. મુનિ પછી રહે શી રીતે ? કહે છે. એ તો મુનિનો તપ ને ધર્મ કીધો. હવે વિહાર (કહે છે). ‘(મુનિ સાથમાં) મુનિઓના સંઘમાં અથવા એકલા વિચરે છે,...’ બે-ચાર સાધુ ભેગા રહે અથવા એકલા પણ (રહે). આત્મધ્યાનની મસ્તીવાળા સ્વતંત્ર આત્માના આનંદ ને અનુભવતા એકલા પણ રહે. ‘કોઈ પણ વખત (ભવસુખ) સંસારના સુખોને ચાહતા નથી.’ સમજાણું ? ચહેં નહિ ભવસુખ કદા.’ આત્માના આનંદમાં, અતીન્દ્રિય આનંદની લહેરમાં પડ્યા છે. એ કોઈ દિ’ સુખની ઈચ્છા (કરતા નથી કે) આવું હોય તો ઠીક, આ

હોય તો ઠીક, ઊની-ઊની દાળ હોય તો ઠીક કે ઊના-ઊના ભજ્યા ખાતા હોય કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :- ભજ્યા તો ઊના ઊના જ ખવાય.

ઉત્તર :- મુનિને ઇચ્છા હોતી નથી. આહા..હા..! આત્માના અતીન્દ્રિય આનંદના આનંદનો અનુભવ વેદે છે. અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ-ભોજન હંમેશાં કરે છે. મુનિ તો અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ-ભોજન કરે છે. પાન—સુધારસના—અમૃતના પાણી પીવે છે, એને આવા સુખની ઇચ્છા હોતી નથી. સ્વર્ગની ઇન્દ્રાણી ચળાવવા આવે તો ચળે નહિ. સમજાણું ?

એ ‘સંસારના સુખોને ચાહતા નથી. આ પ્રકારે (સકલ સંયમ ચરિત) સકલ સંયમ ચારિત્ર છે;...’ લ્યો ! પહેલા દેશવિરત કહ્યું હતું ને એના પાછી આ સકલ ચારિત્ર કહ્યું. મુનિના પંચ મહાવ્રત, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ વગેરે.

મુમુક્ષુ :- મહાનતા થઈ...

ઉત્તર :- મહાનતા થઈ તો જાણે. મહાનતા એનો અર્થ છે કે જ્ઞાન કર્યું. પૂર્વનું યાદ આવે છે એ જુદી વાત છે. જ્ઞાન તો કેવળીને નથી ? જ્ઞાન તો ત્રણકાળ, ત્રણલોકનું થાય છે. જ્ઞાનમાં જાણે કે, આહો..હો..! દુનિયા. ગતકાળમાં આમ જાણતા ને માનતા. એ તો જ્ઞાન કર્યું. સમજાણું કાંઈ ? જ્ઞાન તો કેવળી ત્રણકાળનું કરે છે કે નહિ ?

મુમુક્ષુ :- અહીં વિકલ્પ થાય છે ?

ઉત્તર :- વિકલ્પ નહિ જ્ઞાન થાય છે એમ કહ્યું હતું. જ્ઞાનમાં પહેલાની વાત જણાય કે, આમ પહેલા હતું એ જાણ્યું છે. એમાં જાણવામાં શું આવ્યું ? સમજાણું ? સંસારના ભોગો જેટલા આ છે ઇ કેવળી જાણે છે કે નહિ ? કેવળીને રાગ આવે છે ? એમ આને એકસાથે છે, જેટલી સમતા પ્રગટી એકસાથે છે. સમતાની સાથે જ્ઞાતા-દૃષ્ટાપણું સાથે જ છે. પૂર્વનું યાદ આવે એ તો જ્ઞાન થયું, તેથી દુઃખ થયું એમ છે કાંઈ ? વિકલ્પ પણ છે, વિકલ્પ છે તો યાદ (આવ્યું) એમ પણ કાંઈ નથી. જાણે છે. ગતકાળ-ભૂતકાળ જાણે છે. (એ) ‘સકલ સંયમ ચારિત્ર છે;...’

‘હવે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર સાંભળો.’ લ્યો ! એ સ્વરૂપમાં નિર્વિકલ્પ ધ્યાનમાં સ્થિર

થઈ જાય એની વાત કરી. સકલ ચારિત્રમાં અઠ્યાવીસ મૂળગુણ સહિત, ત્રણ કષાયભાવ રહિત, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ સહિતની વાત કરી. હવે જ્યાં વિકલ્પ આદિ સાધન ને એકલું સ્વરૂપાચરણ (છે તેની) વાત કરે છે. સ્વરૂપાચરણ તો એટલું છે એને પણ વિશેષ સ્વરૂપ આચરણ સ્થિરતાથી હવે વાત કરે છે.

‘સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર સાંભળો.’ જોયું ? સમજાણું ? એ સ્વરૂપાચરણનો અંશ તો ચોથે ગુણસ્થાનથી હોય છે. એ વાત પહેલા થઈ ગઈ હતી. પેલામાં હતું ને ? ‘જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશીકા’. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય એને સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર (સહિત) અનંતાબંધીનો અભાવ હોય. એટલો શુદ્ધ ચૈતન્ય પ્રભુ દષ્ટિમાં અને સ્થિરતાના અંશમાં એટલો વર્તતો હોય છે. અહીંયાં વિશેષ ચારિત્રની અપેક્ષા વિશેષ છે.

‘જે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર પ્રગટ થતાં (આપની) પોતાના આત્માની જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ...’ બજાનો. ઓહો...! સ્વરૂપમાં ઠરતાં (જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ પ્રગટ થઈ). કોઈ એમાંથી આમ લઈ કે, જુઓ ! આ તો સકલચારિત્ર કીધું પછી એકલું સ્વરૂપ ચારિત્ર સાતમેથી (હોય). અહીંયાં વાત તો ઉત્કૃષ્ટની એમ કહેવા માંગે છે, વાત તો એ કહેવા માંગે છે. સમજાણું ? કારણ કે, સકલચારિત્ર અને અઠ્યાવીસ મૂળગુણ સહિતનો ત્રણ કષાયનો અભાવ (થયો) એટલું ચારિત્ર છે, પણ વિકલ્પ છે હજી એ રહિત હવે સ્થિરતા બતાવવા માંગે છે. પણ એથી સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર સાતમે જ હોય અને નીચે ન હોય એમ નથી. આ તો ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રની અપેક્ષાનું સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર (કહે છે). છઠ્ઠે ગુણસ્થાને મુનિને ત્રણ કષાયનો નાશ એટલું તો ચારિત્ર સ્વરૂપ આનંદ વીતરાગ છે. પણ અઠ્યાવીસ મૂળગુણના વિકલ્પો છે એનો અભાવ કરીને ઠરે છે એની વાત હવે લેવા માંગે છે.

પોતાના આત્મામાં ધ્યાનમાં જ્યાં લીન થયો (તો) કહે છે (કે), એકલું સ્વરૂપનું આચરણ એકલું. ‘આત્માની જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ પ્રગટ થાય છે,...’ અંતરમાં અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ જે છે એ એકાકાર ધ્યાન કરતા પ્રગટ થાય છે. ‘તથા પર વસ્તુઓ તરફની બધાં પ્રકારની પ્રવૃત્તિ મટી જાય છે.’ લ્યો ! વિકલ્પ આદિ બધાં મટી જાય છે.

ભાવાર્થ :- ‘(૧) ભાવલિંગી મુનિને શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમાં લીન રહીને પ્રતપવું-પ્રતાપવંત વર્તવું તે તપ છે...’ આ તપની થોડી વ્યાખ્યા કરી. પહેલો ‘તપ’ શબ્દ

છે ને ? તપ. પહેલો ‘તપ’ શબ્દ છે, જુઓ ! ‘તપ તપૈ...’ મુનિ આવો તપ તપે. ‘હઠ વિના બાર પ્રકારના તપના શુભ વિકલ્પ હોય છે...’ અનશન, ઉણોદરી આદિનો વિકલ્પ હોય છે. ‘તે વ્યવહાર તપ છે.’ એ નિશ્ચય તપ તો આનંદનું તપવું, અંદર અતીન્દ્રિય આનંદનું પ્રગટવું એ નિશ્ચય તપ (છે). બાર પ્રકારના તપનો વિકલ્પ એ વ્યવહાર તપ પુણ્યબંધનું કારણ છે.

‘વીતરાગભાવરૂપ ઉત્તમક્ષમાદિ પરિણામ તે ધર્મ છે.’ બીજી વ્યાખ્યા (કરી). વીતરાગભાવરૂપ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન સહિત ‘ઉત્તમક્ષમાદિ પરિણામ તે ધર્મ છે. ભાવલિંગી મુનિને ઉપર કહ્યાં તેવાં તપ અને ધર્મનું આચરણ હોય છે.’ અંદરમાં. આહા...! મુનિ પંચ પરમેશ્વર એકલો ધર્મ થવા જ નીકળ્યો. ‘તેઓ મુનિઓના સંઘ સાથે અથવા એકલા વિહાર કરે છે. કોઈ પણ સમયે સંસારના સુખને ઇચ્છતા નથી. આ રીતે સકલ ચારિત્રનું સ્વરૂપ કહ્યું.’ લ્યો ! હવે જરીક ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ની થોડી વાત નાખે છે.

‘(૨) અજ્ઞાની જીવ અનશન આદિ તપથી નિર્જરા માને છે,...’ અજ્ઞાની (એમ માને છે) આહાર, પાણી છોડ્યા માટે આપણને તપ થઈ ગયું.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ પણ તપ નથી.

‘પણ કેવળ બાહ્ય તપ જ કરવાથી તો નિર્જરા થાય નહિ.’ એવી અનશન, ઉણોદરી આદિની બહારથી ક્રિયાકાંડ (કરવાથી) કાંઈ નિર્જરા થાય નહિ. ‘શુદ્ધોપયોગ નિર્જરાનું કારણ છે...’ જુઓ ! ભગવાનઆત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવમાં, શુદ્ધ સ્વભાવની દૃષ્ટિ, જ્ઞાન ને રમણતાનું શુદ્ધ આચરણ કરે એ શુભ વિકલ્પ રહિત, પુણ્યના વિકલ્પ રહિત શુદ્ધ સ્વરૂપને અંતર તપે. એ શુદ્ધોપયોગ તે નિર્જરાનું કારણ છે. ‘તેથી ઉપચારથી તપને પણ નિર્જરાનું કારણ કહ્યું છે.’ પેલું નિમિત્ત જોડે છે એટલે. બાર પ્રકારના તપ નિમિત્ત છે એને કહ્યું. બાકી ખરેખર તો શુદ્ધોપયોગ તે નિર્જરાનું કારણ છે. ‘જો બાહ્ય દુઃખ સહન કરવું એ જ નિર્જરાનું કારણ હોય તો પશુ વગેરે પણ ભૂખ-તૃષ્ણાદિ સહન કરે છે.’ કહો, સહન કરે છે કે નહિ ? ત્યારે કહે છે કે,

પ્રશ્ન :- ‘એ તો પરાધીનપણે સહે છે,...’ અમે તો આ રોટલા મળે છે ને છોડી દઈએ છીએ. ‘પણ સ્વાધીનપણે ધર્મબુદ્ધિથી ઉપવાસ આદિ તપ કરે તેને તો નિર્જરા થાય છે ?’ એમ પ્રશ્નકારનો પ્રશ્ન છે.

ઉત્તર :- ‘ધર્મબુદ્ધિથી બાહ્ય ઉપવાસાદિક કરે...’ આ ‘ટોડરમલજી’ની ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ની વ્યાખ્યા છે, હોં ! ‘ત્યાં ઉપયોગ તો અશુભ, શુભ વા શુદ્ધરૂપ જેમ પરિણમે તેમ પરિણમો.’ પરિણામ ઉપર વાત છે કે બહારની ક્રિયા ઉપર છે ? કહે છે. અપવાસ કરીને બેઠો ને પરિણામ અશુભ હોય. પરિણામ શુભ હોય તો પુણ્ય બાંધે, અશુભ હોય તો પાપ બાંધે, શુદ્ધોપયોગ હોય તો નિર્જરા થાય. ‘ઉપવાસના પ્રમાણમાં જો નિર્જરા થાય તો નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ઉપવાસાદિક જ ઠરે, પણ એમ તો બને નહિ, કારણ કે પરિણામ દુષ્ટ થતાં ઉપવાસ આદિ કરતાં પણ નિર્જરા થવી કેમ સંભવે ?’ પરિણામ જેના ભૂંડા છે ને બહાર મોઢે આહાર, પાણી પેટમાં પડ્યા નહિ તેથી કરીને પરિણામે બંધ થાય, એને કાંઈ ક્રિયાથી બંધ થતો નથી.

‘અહીં જો એમ કહેશો કે અશુભ-શુભ-શુદ્ધરૂપ ઉપયોગ પરિણમે તે અનુસાર બંધ-નિર્જરા છે,...’ એને મોઢે કેવડાવ્યું. ભાઈ ! જેવા પરિણામ કરે એ પ્રમાણે બંધ-નિર્જરા (થાય). શુભ-અશુભ પરિણામે બંધ થાય ને શુદ્ધ પરિણામે નિર્જરા થાય. ‘તો ઉપવાસ આદિ તપ નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ક્યાં રહ્યું ?’ તો ઉપવાસ ને અનશન કારણ રહ્યું નહિ. ‘ત્યાં તો અશુભ-શુભ પરિણામ બંધના કારણ ઠર્યાં, તથા શુદ્ધ પરિણામ નિર્જરાનું કારણ ઠર્યાં.’ કહો ! નિર્જરાનું કારણ શું થયું આમાં ? શુદ્ધ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન સહિતના શુદ્ધ પરિણામ એ નિર્જરાનું કારણ છે. બહારથી અનશન, ઉણોદરી, રસપરિત્યાગ છોડે પણ પરિણામના ઠેકાણા ન હોય તો શું ? શુદ્ધ પરિણામ તે નિર્જરાનું કારણ છે.

પ્રશ્ન :- જો એમ છે તો અનશન આદિને તપ સંજ્ઞા કેવી રીતે કહી ?

ઉત્તર :- ‘તેને બાહ્ય તપ કહ્યા છે,...’ એ તો બાહ્ય તપ છે. ‘બાહ્યનો અર્થ એ છે કે બહાર બીજાઓને દેખાય કે આ તપસ્વી છે,...’ મહિના મહિનાના અપવાસ કરે અને તપસ્વી કહે એના કરતાં એકવાર સ્વાધ્યાય, ધ્યાનમાં બેઠો (એ) બહુ નિર્જરા કરે એને કોઈ તપસી કહે ? કહો, સમજાણું ? સ્વાધ્યાય તપ અને ધ્યાન પણ તપ

છે પણ લોકો બહારથી માને. ‘પણ પોતે તો જેવો અંતરંગ પરિણામ થશે તેવું ફળ પામશે.’

‘(૩) વળી અંતરંગ તપોમાં પણ પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ત્યાગ અને ધ્યાનરૂપ ક્રિયામાં બાહ્ય પ્રવર્તન છે તે તો બાહ્ય તપ જેવું જ જાણવું...’ ‘ટોડરમલજી’ના ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’નો આ ખુલાસો. ‘જેવી અનશનાદિ બાહ્ય ક્રિયા છે તેવી એ પણ બાહ્ય ક્રિયા છે,...’ એ પણ બાહ્ય ક્રિયા છે. કઈ ? પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય એ બધો વિકલ્પ છે. ‘તેથી પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ બાહ્ય સાધન પણ અંતરંગ તપ નથી.’ પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ બાહ્ય (સાધન) અંતરંગ તપ નથી.

‘પરંતુ એવું બાહ્ય પ્રવર્તન થતાં જે અંતરંગ પરિણામોની શુદ્ધતા થાય તેનું નામ અંતરંગ તપ જાણવું,...’ અંતરંગમાં આત્માની દષ્ટિપૂર્વક, સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક શુદ્ધ ચૈતન્યના ભાનમાં શુદ્ધતાના વીતરાગી પરિણામ જેટલા થાય તેને નિર્જરાનું કારણ જાણવું, એને અંતરંગ તપ જાણવું. ‘અને ત્યાં તો નિર્જરા જ છે,...’ લ્યો ! એ અંતરંગ શુદ્ધ પરિણામ આત્માના થાય એ નિર્જરા. ‘બંધ થતો નથી. વળી એ શુદ્ધતાનો અલ્પ અંશ પણ રહે તો જેટલી શુદ્ધતા થઈ તેનાથી તો નિર્જરા છે તથા જેટલો શુભભાવ છે તેનાથી તો બંધ છે.’ સમજાણું ? થોડો શુભભાવ વિકલ્પ જોડે હોય ને ? એ શુભ પુણ્યનો બંધ છે.

‘એ પ્રમાણે અનશન આદિ ક્રિયાને તપસંજ્ઞા ઉપચારથી છે એમ જાણવું, અને તેથી જ તેને વ્યવહાર તપ કહ્યો છે. વ્યવહાર અને ઉપચારનો એક અર્થ છે.’ લ્યો ! ઉપચાર તપ કહો, વ્યવહાર તપ કહો, આરોપીત કહો. યથાર્થ તો આત્માના શુદ્ધ ધ્યાન ને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રથી નિર્મળ વીતરાગી પરિણામ થાય એ નિર્જરા છે.

‘ઘણું શું કહીએ ?’ ‘ટોડરમલજી’ કહે છે. ‘એટલું જ સમજી લેવું કે – નિશ્ચયધર્મ તો વીતરાગભાવ છે...’ જેટલે અંશે અંતરમાં સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક આત્માના નિર્વિકલ્પ દષ્ટિપૂર્વક, આત્માની શ્રદ્ધા-સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ ચૈતન્યની દષ્ટિપૂર્વક જેટલી વીતરાગ પર્યાય પ્રગટે એટલો ધર્મ ભગવાને કહ્યો છે. બાકી પરિણામ શુભ થાય તે પુણ્યબંધનું કારણ છે, એ ધર્મ છે નહિ. નિશ્ચયધર્મ નથી એ નિશ્ચયધર્મમાં શુભ ને વ્યવહારધર્મ કહેવામાં આવે છે, પુણ્યબંધનું કારણ છે.

‘ઘણું શું કહીએ ? એટલું જ સમજી લેવું કે - નિશ્ચયધર્મ તો વીતરાગભાવ છે તથા અન્ય અનેક પ્રકારના ભેદો નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી કહ્યાં છે...’ જુઓ ! અનેક પ્રકારના ભેદ. બાર પ્રકારના (તપ) આદિ અનેક પ્રકાર, નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી ભેદ, નિમિત્તની અપેક્ષાએ ઉપચારથી કહ્યાં છે, વાસ્તવિક એ ધર્મ છે નહિ. પ્રાયશ્ચિત ને વિનય ને વૈયાવૃત્ય, ધ્યાન, સ્વાધ્યાય પરનો વિનય કરે તો એ બધો વિકલ્પ છે. એ તો નિમિત્તથી વાત કરી છે. અંદરમાં જેટલી વીતરાગતા સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક પ્રગટી હોય તેટલાને ભગવાન તપ ને ધર્મ કહે છે.

‘તેને વ્યવહારમાત્ર ધર્મસંજ્ઞા જાણવી.’ જુઓ ! ભેદ, નિમિત્ત, ઉપચાર ને વ્યવહાર ચારે બોલ આવી ગયા એમાં. જેટલું કથન ભેદથી છે, નિમિત્તથી છે એ બધાને ઉપચાર કહેવામાં આવે છે અને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે.

‘આ રહસ્યને (અજ્ઞાની) જાણતો નથી...’ જુઓ ! ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ નિર્જરાની વ્યાખ્યા છે ને આ ? ‘આ રહસ્યને (અજ્ઞાની) જાણતો નથી તેથી તેને નિર્જરાનું - તપનું પણ સાચું શ્રદ્ધાન નથી.’ ‘ટોડરમલ્લજી’ ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’. શાસ્ત્રનું દોહન કરીને કહ્યું છે. એ ‘ટોડરમલ્લ’નું હવે બરાબર ઠીક પડતું નથી કેટલાકને. ‘ટોડરમલ્લજી’એ ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ હજારો શાસ્ત્રનો સાર-દોહન કરીને લખ્યું છે. મહા પ્રજ્ઞાવાળા, બહુ ક્ષયોપશમ, ઘણો ક્ષયોપશમ ! સમજાય છે ? આ વાત કરે તો (કહે છે), નહિ, એ નહિ, નહિ. ‘ટોડરમલ્લજી’નું નહિ. ‘ટોડરમલ્લ’નું નહિ એટલે ભગવાનનું નહિ એમ કહે ને. ભગવાન પ્રમાણે આ કહ્યું છે એણે, એણે ઘરનું કાંઈ કહ્યું નથી. ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ પૃ. ૨૩૩ થી ૨૩૬માં એ કહેવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન :- ક્રોધાદિનો ત્યાગ અને ઉત્તમ ક્ષમાદિ ક્યારે થાય ? સમજાણું ? ક્રોધનો ત્યાગ, માનનો ત્યાગ, માયાનો ત્યાગ, લોભનો ત્યાગ અને ઉત્તમ ક્ષમા. અસ્તિ-નાસ્તિ.

ઉત્તર :- ‘બંધાદિના ભયથી...’ જુઓ ! બંધના ભયથી ક્રોધ ન કરે, માન ન કરે, માયા ન કરે. બંધના ભયથી, હોં ! અરે..! બંધ થશે. એને કાંઈ ક્ષમા કહેવાતી નથી, એને ધર્મ કહેવાતો નથી. બંધાદિના ભયથી - રાજાનો ભય, ડરના માર્યા આદિ, કુટુંબનો ભય. આવું કરશો તો લોકો મને ક્રોધિ ઠરાવશે વગેરે ‘ભયથી વા સ્વર્ગ-

મોક્ષની ઇચ્છાથી...’ આ ભય થયો, દ્વેષ થયો અને પેલો રાગ થયો. ‘સ્વર્ગ ને મોક્ષની ઇચ્છાથી (અજ્ઞાની જીવ) ક્રોધાદિક કરતો નથી,...’ સમજાણું ?

‘પણ ત્યાં ક્રોધ-માનાદિ કરવાનો અભિપ્રાય તો ગયો નથી.’ અભિપ્રાયમાં ક્યાં ગયું છે ? આ લોક મને આમ કરશે માટે આપણે ક્રોધ ન થાય. લોકો આમ કહેશે માન ન દેખાડાય. સમજાય છે ? નહિતર દ્વેષ થાશે કાં આપણે લાભ જાશે. શેઠની સાથે ક્રોધ કરશું તો લાભ જાશે. એવી ઇચ્છાથી અને બંધના ડરથી ક્રોધ-માન કરે નહિ પણ ક્રોધ-માન કરવાનો, શ્રદ્ધાનો અભિપ્રાય તો ગયો નથી. ‘જેમ કોઈ રાજાદિકના ભયથી...’ જુઓ ! ભયથી આવ્યું ને ? બંધાદિકના ભયથી ‘વા મોટાઈ-આબરૂ-પ્રતિષ્ઠાના લોભથી પરસ્ત્રી સેવતો નથી...’ રાજનો ભય, કુટુંબનો ભય આદિ. અને મોટાઈ પોતાની આબરૂ માટે કરે. આવો મોટો કહેવાઉં, આમ કરીશ તો મોટપ મારી જશે. આબરૂ-પ્રતિષ્ઠાના લોભથી. મારી આબરૂ સારી છે એ ભ્રષ્ટ થઈ જાશે માટે આપણે આ સેવાય (નહિ). પરસ્ત્રી સેવાય નહિ.

‘પ્રતિષ્ઠાના લોભથી પરસ્ત્રી સેવતો નથી તો તેને ત્યાગી કહી શકાય નહિ;...’ ત્યાગી ક્યાં કહે ? અંદરમાં અભિપ્રાયમાં તો બધું પડ્યું છે. સમજાણું કાંઈ ? રાજના, શેઠિયાના, કુટુંબના ડરથી કરે, પરસ્ત્રી સેવે નહિ, આબરૂને ખાતર કરે, પ્રતિષ્ઠા ખાતર (ન સેવે) તેથી તેને ‘ત્યાગી કહી શકાય નહિ; તે જ પ્રમાણે આ પણ ક્રોધાદિકનો ત્યાગી નથી.’ લ્યો ! દુનિયાના કારણે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ન કરે અને ક્ષમાદિ દેખાય પણ એ ખરેખર ક્રોધાદિકનો ત્યાગી નથી. આહા..!

‘તો કેવી રીતે ત્યાગી હોય ? - કે જે પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ભાસતાં...’ દેખો ! ‘ક્રોધાદિ થાય છે,...’ આ પદાર્થ ઇષ્ટ છે, આ પદાર્થ અનિષ્ટ છે (એમ) ભાસતાં ક્રોધ, માન થાય છે. એટલે ઇષ્ટ દેખીને રાગ થાય, અનિષ્ટ દેખીને દ્વેષ થાય. એ પદાર્થથી મને દ્વેષ થયો અને પદાર્થથી મને રાગ થયો એ માન્યતા જ મિથ્યાદૃષ્ટિની છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘જે પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ભાસતાં ક્રોધાદિ થાય છે, પણ જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી...’ જગતમાં કોઈ પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ છે જ નહિ. હું જ પરમાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટ કલ્પતો અને માનતો હતો. ઇષ્ટ-અનિષ્ટ કોઈ ચીજ છે નહિ.

વીંછી અનિષ્ટ છે અને ચંદન અનુકૂળ છે એમ પદાર્થમાં નથી. છે ? પદાર્થમાં

છાપ મારી છે ? રોગ અનિષ્ટ છે, નીરોગ ઇષ્ટ છે એમ છે ? છાપ મારી છે એમાં ? ... ખબર છે ને ? ... હાથ કાઢી નાખે. અહીંથી આમ કરી નાખે. સમજાય છે ? ... હાથ પહેલેથી જ કાઢી નાખ્યો હોય, લુગડા ઓલા પહેર્યા હાથ ... એટલે કોઈ પકડવા આવે તો ખબર ન પડે કે, આ ચોર હતો. બહારને કારણે એ બધું કરે છે. એને ઇષ્ટ નથી, એ રોગ એને એ વખતે સારો લાગે. ન્યાંથી બે ડગલા ફરે ને પેલું બધું કરીને પાછું ફેરવી નાખે. પોલીસ પકડવા આવે તો, આ ક્યાંય ગયો નથી. ક્યાં ગયો છે ? કારણ કે દેખાય ગરીબ, ભિખારી દેખાય. મશ્ચિરત્ન ચોરી ગયો હોય અને અહીં આંખમાં નાખી દીધું. ઇ પહેલેથી કપાવીને અંદર રાખ્યું હોય. આમ ચડાવી દીધું હોય. હવે પેલા આમ થાય, એમાં પકડવો કોને ? કોને ? આ થયું છે. ‘મુંબઈ’માં એ બધાં (કિસ્સા) થયેલા છે.

‘તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી...’ હું તો આત્મા જ્ઞાન છું. મારી શાંતિ મારી પાસે છે. જગતના અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ કોઈ પદાર્થ મને નડતર કે અનુકૂળ છે જ નહિ. એવી દૃષ્ટિ તત્ત્વજ્ઞાનની થાય, સમ્યગ્દૃષ્ટિ થાય ત્યારે કોઈ ‘ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ન ભાસે...’ પછી કોઈ ચીજ એને ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ભાસે નહિ. ‘ત્યારે સ્વયં ક્રોધાદિક ઊપજતાં નથી...’ સહેજે ક્રોધ ન થાય, માન ન થાય, કપટ ન થાય, લોભ ન થાય ‘ત્યારે જ સાચા ક્ષમાદિ થાય છે.’ ધર્મ થાય. આ તપ ને ક્ષમાની વ્યાખ્યા કરી. માથે હતું ને ? ‘તપ તપેં દ્વાદશ, ધરેં વૃષ દશ,...’ એમ. સમજાણું કાંઈ ? લ્યો ! અહીં સુધી સકલ ચારિત્રનું વર્ણ થયું. ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ પૃ. ૨૩૨માંથી આ લખાણ છે, હોં ! અહીંનું લખાણ નથી આ. ‘ટોડરમલ્લજી’નું છે. હવે ઇ સકલ ચારિત્ર થયું. સમ્યગ્દર્શન સહિત, અંતર અનુભવ સહિત, અઠવાવીસ મૂળગુણ આદિનું વર્ણન કર્યું, ત્રણ કષાયનો અભાવ થયો હવે અંદર સ્થિરતાની સાતમા ગુણસ્થાનથી સ્વરૂપાચરણની સ્થિરતા જામે. સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્રની, ચારિત્ર સહિતની સ્થિરતા.

‘(૪) હવે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્રનું વર્ણન ગાથા ૮માં કહેશે તે સાંભળો.’ છે ને અંદર ? ‘જે પ્રગટ થવાથી પોતાના...’ આ પ્રગટ થવાથી-સ્વરૂપમાં સ્થિરતા (થવાથી). ત્રણ કષાયનો અભાવ તો હતો. અઠવાવીસ મૂળગુણનો વિકલ્પ હતો. હવે એ છોડીને સ્થિરતા થવાથી ‘પોતાના આત્માની અનંતજ્ઞાન-અનંતદર્શન-અનંતસુખ અને અનંતવીર્ય

વગેરે શક્તિઓનો પૂર્ણ વિકાસ પ્રગટ થાય છે અને પરપદાર્થ તરફની બધાં પ્રકારની પ્રવૃત્તિ દૂર થાય છે તે સ્વરૂપાચરણ-ચારિત્ર છે.’ એ વ્યાખ્યા આપણે ૮-૯ ને ૧૦ની થઈ ગઈ છે. સમજાય છે ? ૧૧ થી કાલે ચાલશે. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

